

De Rietorchis (*Dactylorhiza praetermissa*) terug op Voorne

C. SIPKES.

Het geslacht *Orchis* wordt veelal gesplitst in twee geslachten: *Orchis* en *Dactylorhiza*. De soorten van het geslacht *Orchis*, zoals de Harlekijn en onze „Zuid-Limburgse” soorten, hebben ronde knollen. Die van het geslacht *Dactylorhiza*, zoals de Rietorchis, onderscheiden zich door handvormige knollen, waarop ook de wetenschappelijke geslachtsnaam doelt.

De Rietorchis werd reeds jaren lang niet meer op Voorne aangetroffen. De laatste groeiplaats hier bevond zich bij het Kwakjeswater. De oorzaak van het verdwijnen aldaar zal deels gelegen hebben in het ruiger worden van het terrein, een invloed die daar niet door maaien geneutraliseerd werd, maar vooral in een plotselinge stijging van het grondwater, toen de gemeente Hellevoetsluis geen water meer aan de duinen onttrok. Toen kwamen er regenrijke winters en werden ten overvloede afwateringen dicht gemaakt, zeer ten ongenoegen van de duinopzichters, die met hun ervaring wel inzagen, dat dit slecht zou zijn voor de vegetatie. Grote oppervlakten berkenbos, waarvan de bomen tot in juni in het water stonden, zijn toen afgestorven. Niet alleen de Rietorchis is toen verdwenen, ook *Herminium* en *Teer guichelheil* gingen te gronde; het laatste kwam evenwel terug nadat het water wat lager gekomen is en men is gaan maaien.

Het merkwaardige is, dat op Voorne in de echte rietlanden de Rietorchis vervangen is door de Breedbladige orchis (*Dactylorhiza majalis*) die zelfs bij de drukkewandelde Brielse wallen toeneemt.

En dat terwijl elders in ons land de Rietor-

chis toeneemt. Ik kan mij niet herinneren dat er vroeger zoveel groeiplaatsen waren als nu, vooral op gestoorde terreinen, langs kanalen (Son, Den Helder), in duinvalleien waar gegraven is (Overveen), in verlaten kleiputten (Leerdan en Vleuten en daar in gezelschap van de Moeraswespenorchis) en zelfs op een stortplaats van vliegias (West-zaan).

In zulke gevallen is de uitbreiding explosief (fig. 1), maar na enkele jaren zijn de planten weer verdwenen. We kunnen veel oorzaken daarvan veronderstellen: Veldmuizen, Veenmollen, Woelratten, emelten of een sterker parasitair worden van de symbiotische schimmel. Wie onderzoekt dit nu eens serieus?

En nu, in 1972, heeft ook Voorne zijn deel gekregen van de opmars van deze mooie orchidee. In 1971 stond er precies één exemplaar bij het kampeerterrein van Rockanje en dit is toen bij het maaien tijdens de bloei gespaard. Maar de zaadvorming is daarna belemmerd door te vroeg afmaaien na de bloei (een fout die later niet is herhaald). Desondanks vond de kampleider Vermeulen, die veel doet voor de bescherming van plant en dier in dit drukbezochte recreatiegebied, er dit jaar 17 stuks, die nu alle gemerkt zijn met een stokje met rode knop, zodat ze ook na de bloei door voorzichtig maaien gespaard kunnen worden. Dan kan het zaad uitrijpen.

Na deze vondst werden er door de duinopzichter Van 't Hoff van het Zuid-Hollandse Landschap nog twee gevonden in de boomgaard van mijn buurman en kreeg ik een

telefoontje van de fam. Van Duin van het Reigersnest te Oostvoorne dat er een drietal bloeide in een grasveldje onder bomen, waar er, met de jonge, nog niet bloeiende planten enige tientallen bleken te staan. Ook hier zijn al de planten gemerkt en wordt er spoedig gemaaid.

Dit maaien is nodig om het terrein te versralen en daarmee de concurrentie van de grassen en Riet af te remmen. Want veel orchideeën zijn storingsplanten. Wie hun groeiplaatsen in Frankrijk afzoekt, belandt veelal bij kalkgroeven, en met de Rietorchis is dit in hoge mate het geval.

De vraag komt nu op: hoe is deze soort na jarenlange afwezigheid op ons eiland, beroemd om zijn goede terreinen, weer teruggekomen? De dichtstbijzijnde groeiplaats bevindt zich op Schouwen, waar duizenden planten in een schrale duinweide staan. Maar deze behoren tot een ander type, want ze hebben bijna alle ongevekte bladeren, terwijl normaal een rietorchis-populatie zo half om half uit exemplaren met gevlekte en met ongevekte bladeren bestaat. De nieuwe planten op Voorne zijn in dit opzicht normaal en zullen dus wel niet afstammen van de Schouwense, die neigen naar de Zuid-Franse *Dactylorhiza sesquipedalis*.

Wat die vlekken-tekening betreft heeft men de Rietorchis wel in twee vormen onderscheiden en deze aparte namen gegeven. Consequent geredeneerd zouden dan ook de Breedbladige orchis en de Mannetjesorchis in twee variëteiten verdeeld moeten worden, want daarvan komen eveneens vormen met gevlekte en met ongevekte bladeren voor.

De Voornese Rietorchissen moeten waarschijnlijk van verder dan Schouwen gekomen zijn, bv. uit Zeeuws-Vlaanderen of Walcheren, uit de streek van Gouda of uit Noordholland. We weten dat orchideeën een grote „disseminatiecapaciteit” hebben, m.a.w. dat de zaden zeer ver met de wind vervoerd

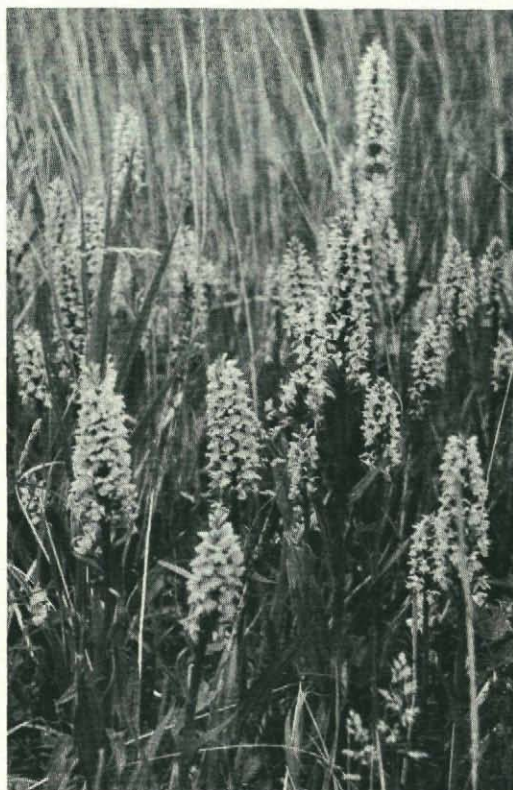

Fig. 1. *Rietorchis* (*Dactylorhiza praetermissa*) in een rietland bij Leerdam. Foto C. Sipkes.

kunnen worden. Want die zaden zijn zeer licht, nog geen tiende millimeter lang, en ze bestaan uit een „nethemdje” met een klein kerntje er in. Zulke zaden kunnen gemakkelijk met thermiek tot grote hoogte opstijgen en door luchtstromingen over grote afstanden worden verspreid.

Geïsoleerde groeiplaatsen van soorten als Koraalwortel en Vogelnestje bij Bergen, Aapjesorchis bij Scheveningen, Soldaatje bij Velzen en Rockanje en diverse geïsoleerde vondsten van Bokken-, Bijen- en Poppenorchis wijzen ook op deze mogelijkheid. Slechts een enkele keer komt het zaad zo op een geschikte groeiplaats. Ook het klimaat spreekt een woordje mee. Dit is in ons land atlantisch, met tamelijk zachte winters, en

dat is wat de Rietorchis blijkbaar nodig heeft, want ze heeft zich nog nooit kunnen vestigen in Midden-Europa met zijn strenge winters. Frankrijk, Engeland en ons land vormen haar areaal.

Dan wordt verondersteld dat de Rietorchis een gefixeerde hybride is, die zich nu als een, zij het wat variabele soort gedraagt. En hybriden vertonen veelal het verschijnsel, dat „heterosis” genoemd wordt, een grote vitaliteit. Zo is misschien te verklaren dat deze „soort” vroeger niet opgemerkt is en in oude Flora's niet wordt vermeld, en nu steeds meer en op nogal merkwaardige groeiplaatsen te voorschijn komt. Het stortterrein met vliegass bij Westzaan, waar ik de grootste planten aantrof, die ik ooit onder ogen kreeg, is daar wel het merkwaardigste voorbeeld van.

Voorne heeft dus, en nog wel op drie plek-

ken, zijn Rietorchis terug en we kunnen verwachten dat deze, als ze in de natuurreservaten verschijnt, door juist beheer behouden zal worden. Want maaien van het terrein en zo min mogelijke fluctuaties in de waterstand zijn voorwaarden voor het behoud. Op zichzelf verdragen orchideeën wel voedselrijke grond, maar de concurrentie met de overige soorten van de groeiplaats wordt te zwaar.

Dit „schaakspel met de natuur” is boeiend en leerzaam. Waar de mens veel deed verdwijnen mag hij gerust in een deel van de natuurterreinen een beheer voeren in het belang van flora en fauna. En als er dan ook vele niet-botanici zijn, die zoveel interesse hebben voor het behoud van de flora en daar moeite voor over hebben, dan ziet het er met de toekomst van onze natuurbescherming nog niet zo slecht uit.

Vragen en korte mededelingen

Vlinderverrassingen van de hittegolf. Nu we dit schrijven vlak voor het begin van de met gemengde gevoelens tegemoet geziene dagvlindermaand bij uitstek: augustus, ligt ons de onverhoedse hittegolf van wat vroeger hooimaand werd genoemd nog kersvers in het geheugen. Wat de vlinders in het bijzonder aangaat, was het na het zo hoopvol begonnen vroege voorjaar (D.L.N. 75: 120) en al die teleurstellende kilte en natheid daaropvolgend maar zeer matig gesteld zo tussen de generaties in. Zelfs de gewone witjes, die we wekenlang misten, begonnen pas weer tegen half juli rond te fladderen. Bruine zandoogjes voegden zich bij hen alsmede enige Kleine vossen en Hooibeestjes. Op de Hoge Veluwe verder wat Heideblauwtjes, Groentjes, de eerste Heidevlinders en vrij veel Bosdikkopjes (*Ochlodes venatus*). De parelmoervlinders, overwegend de Bruine (*Fabriciana niobe*) met wat Grote (*Mesoacidalia aglaja*), vlogen er voorts in flink aantal om de bloeiende Akkerdistels of legden hun eieren op de Hondsviooltjes van de grasheide. Daarmee was het dan ook wel bekeken.

In de ware hittegolf nu, die onmiddellijk na de eerste helft van de maand inzette, kwamen de Heidevlinders pas goed los en zagen we de eerste

ontpopte Citroentjes van deze zomer. Maar vlinderkundig zullen die snikhete dagen ons bijblijven door enkele uit de lucht vallende verrassingen. Eerst was het op 18 juli een Distelvlinder in de bloementuin van De Pampel op de Hoge Veluwe. Nota bene was deze schoenlapper vorig jaar hier te lande niet door ons gezien, zulks in schrille tegenstelling tot 1970, toen hij hier behoorlijk vertegenwoordigd was (D.L.N. 74: 39-39 en 259-263).

Voorwaarde voor invasies van deze echte trekvlinder is wel goede ontwikkelingsmogelijkheid in winter en voorjaar in zijn thuisland Afrika. Op de 23ste zagen we er ook een paar in de Gelderse Vallei bij Veenendaal, terwijl deze soort volgens horen zeggen eveneens in Rhenen met de Gehakelde aurelia werd waargenomen. Misschien wordt 1972 weer een distelvlinderjaar, maar dan moet natuurlijk het weer de vlinders en ook ons niet opnieuw in de steek laten.

Op de eveneens zeer warme 19de juli was het echter pas goed raak, toen we bij onze weer aangevangen jaarlijkse vlindertellingen in het Arboretum van de Landbouwhogeschool te Wageningen een Kolibrivlinder (*Macroglossa stellularum*) al honingzuigend zagen rondflitsen boven de fraai rode